

СВІТОВА ФІНАНСОВА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНУ СФЕРУ ДЕРЖАВИ

Євгенія
Макаренко,
асистент кафедри
фінансів,
грошового обігу
та кредиту
КНУ ім. Тараса
Шевченка

Проаналізовані чинники, які спричинили світову фінансову кризу, розглянуті причини вразливості української економіки від фінансової кризи, також зроблений аналіз основних фінансових проблем в Україні та визначені особливості проведення бюджетної політики в умовах кризи.

Світова фінансова криза останніх років набула такого масштабу, що наслідки її будуть значно суттєвіші за наслідки фінансових криз 70-х, 80-х, 90-х років. Усе, що відбувається, уже порівнюють з глобальною економічною катастрофою 1929-1932 рр. Більшість експертів причинами цієї кризи називають проблеми в американській економіці, що виникли внаслідок різкого скорочення заощаджень, зростання дешевих кредитів, неадекватного споживання та формування великої «бульбашки» передусім на ринку ризикованих іпотечних цінних паперів.

Світова фінансова криза не могла не зачепити Україну, яка вважається однією з найбільш постраждалих від неї серед європейських країн, оскільки має досить значний рівень взаємозалежності із загальносвітовою економікою. На сьогоднішній день перед українським суспільством постало низка серйозних економічних проблем, таких як інфляція, величезні та майже не прогнозовані коливання валютного курсу, скорочення національного виробництва та посттійна загроза безробіття.

Проблеми світової фінансової кризи та її впливу на Україну присвячені статті багатьох економістів та фінансистів України. Це статті П.Гайдуцького, А.Гальчинського, Б.Данилишина, І.Дорошенка, Б.Кушнірука, В.Пинзеніка, С.Тигіпка, О. Устенка.

Метою цієї статті є визначення характеру світової фінансової кризи сьогодення та ступеня її впливу на економіку України.

У контексті досягнення даної мети потрібно вирішити наступні завдання:

- проаналізувати чинники, які спричинили фінансову кризу у світі;
- розглянути основні проблеми в фінансово-кредитній сфері української економіки;
- визначити особливості бюджетної політики в умовах фінансової кризи.

В цілому поняття «фінансова криза» можна застосовувати до випадків, коли деякі фінансові установи або заощадження раптово втрачають велику частину своєї вартості. Так, в XIX та на початку ХХ століття фінансові кризи пов'язувалися з банківськими кризами та багато рецесій збігалося з цими кризами. До випадків, що також називають фінансовими кризами, належать: падіння фондових ринків, валютні кризи, банкрутства та дефолти.

Відомо, наскільки змінилася світова економіка, як і світ загалом, після Великої депресії 1929—1933 років. Нинішні фінансові потрясіння, за одностайним визначенням найавторитетніших фахівців, є на порядок глибшим, отже і їхні наслідки, швидше за все, будуть іще радикальнішими.

На думку професора Гальчинського А., нинішня криза – це криза не лише геоекономічного, а й геополітичного устрою світу, який сформувався в останні десятиріччя. Учений зазначає, що політичне та економічне облаштування світу не може розглядатися відокремлено: відповідні сегменти світоустрою, взаємодіючи, доповнюють одне одного. А відтак, на його думку, слід вести мову не лише про кризу

МАКРОЕКОНОМІКА

світової економіки, а й про геополітичну кризу. Світова фінансова криза у багатьох своїх визначеннях відбиває насамперед суперечності нинішньої системи геополітичних відносин. Генетика зростаючої розбалансованості глобальної економіки базується саме на зазначеній основі [4].

Фінансова криза почалася у США з іпотечної кризи ще 2006 року. Адже американська економічна модель значною мірою розвивається завдяки споживачам, оскільки споживчі витрати формують близько двох третин ВВП Сполучених Штатів. Саме постійне зростання споживання зумовлювали протягом останніх тридцяти років приріст ВВП, доходів населення та державного бюджету США. І якщо до середини 80-х американці зберігали близько 7–9% своїх поточних доходів, то пізніше норма поточних заощаджень почала неухильно скорочуватися, упавши 2001 року нижче від 0% (за рахунок кредитів). Головним джерелом фінансування надлишкових витрат упродовж останніх 30 років у Сполучених Штатах є кредитування. З середини 80-х американці фактично не лише не повертали кредити, а навпаки, нарощували їх темпами, що значно випереджали як темпи зростання їхніх доходів, так і темпи зростання ВВП [4]. Очевидно, що це в якийсь момент не могло не привести до ситуації, коли більшість простих американців уже не могли брати нові кредити. Вони змушені були припинити нарощувати обсяги споживання та почати займатися виключно поверненням накопичених боргів. Багато хто і цього вже робить не міг і почав відмовлятися від придбаних у кредит будинків, автомобілів тощо. Це, у свою чергу, почало обваливати ринки автомобілів, нерухомості та по ланцюгу – інші сектори американської економіки. І це не могло не привести до різкого падіння курсу більшості цінних паперів на американському фондовому ринку.

Криза стала помітною і почала набирати міжнародних масштабів навесні 2007 року, коли New Century Financial Corporation, найбільша іпотечна компанія США пішла із Нью-Йоркської фонової біржі у результаті заборони, накладеної на торги її акціями. Ком-

панія перестала видавати кредити і, крім того, виявилися неспроможною виплачувати заборгованість кредиторам. І хоча частка кредитів, виданих ненадійним позичальникам, була незначною у загальній масі іпотечних кредитів, це спричинило паніку на ринку житла.

Іпотечна криза в США спровокувала іпотечні кризи в Європі та країнах Азії, де мали місце схожі схеми кредитування. Причому кризи зачепили як високорозвинені країни, на зразок Великобританії, Іспанії, Японії, так і країни, що розвиваються, на зразок Казахстану. Відповідно, збитки почали зазнавати не лише банки світового масштабу, а й локальні банки. За оцінками експертів інвестиційного банку Goldman Sachs, фінансові установи всього світу зазнали за 2 роки кризи 1,2 трлн дол. збитків, при цьому тільки американські установи зазнали збитків на суму 460 млрд дол.

Такі значні збитки привели до обвалу фондових ринків світу. За 2007 рік цінні папери на світовому фондовому ринку подешевшали на 5 трлн долларів США. В результаті інвестори переключили свою увагу з фондового ринку на товарний ринок, що привело до зростання цін на нафту та золото. Це в свою чергу спровокувало зростання інфляції майже в усіх країнах світу [4].

Через поширення проблем на фінансових ринках уже відбувається зменшення світового попиту. Рецесія у провідних економіках світу супроводжується насамперед зменшенням інвестиційного попиту, динаміки обсягів будівництва і, відповідно, приведе до зниження цін на продукцію металургії та машинобудування.

Виникнення фінансової кризи в Україні стало очевидним восени 2008 року після погіршення низки економічних показників та повідомлень про фінансові проблеми деяких провідних комерційних банків країни. Так, ЗМІ повідомляли про істотне скорочення попиту на залізо та сталь, що привело до зменшення обсягів експорту та надходження валюти до української економіки. Восени та на початку зими ціни на нерухомість впали на 25%, було призупинено понад 80% будівельних проектів.

Окрім цього, на нашу думку, вразливість української економіки обумовлена такими чинниками як:

- високі обсяги зовнішнього боргу,
- слабкість банківського сектору,
- залежність від припливу іноземного капіталу,
- великий дефіцит рахунків поточних операцій,
- прив'язка гривні до долара,
- політична нестабільність.

Так, за останні два роки загальний зовнішній борг зріс на 45% на рік і досяг \$100 млрд. Зовнішній борг приватного сектору виріс до \$85 млрд, з яких \$29 млрд становить короткостроковий борг (класифікований за первинним терміном погашення). В результаті на даний момент зовнішній борг України перевищує середній показник по країнах в аналогічній кредитно-рейтинговій категорії [3].

Сьогоднішні умови розвитку вітчизняної економіки істотно відрізняються від тих, які існували у 90-х роках ХХ століття. Адже тоді фінансова криза в Україні була пов'язана перш за все з руйнівними інфляційними процесами, викликаними деформацією національної системи грошового й кредитного обігу. Найбільших темпів інфляція набула, коли вона становила в 1992 році 1445%, у 1993 році – 6288%, у 1994 році – 850%. Після грошової реформи у 1996 році вдавалося підтримувати стабільність національної грошової одиниці, однак дорогою ціною завдяки великій заборгованості з виплати з бюджету заробітної плати населенню, зменшенню різних видів допомог і пенсій, а також у зв'язку зі зростанням заборгованості бюджетних установ за розрахунками за електроенергію та інші види послуг, завдяки постійному зростанню зовнішнього й внутрішнього державних боргів і витрат на його обслуговування. Адже саме це закладає підвалини щодо майбутніх кризових явищ у сфері фінансів [1].

Фінансова криза була пов'язана також із штучним звуженням місткості внутрішнього ринку з огляду на безпідставне обмеження доходів більшості юридичних і фізичних осіб. Це трапилося внаслідок випереджаючих темпів спаду національного товаровиробництва, слабких імпортних можливостей, недосконалості державної політики ре-

гулювання ринкової рівноваги й діяльності банківської, кредитної та фінансової систем. Звідси — криза платоспроможності, яка набула загрозливої для фінансової системи держави сили. Фінансова криза проявлялась і у зростанні бюджетного дефіциту. Так, якщо в 1991 році він становив близько 12% загальної суми видатків державного бюджету, то в 1993 році – 27,4, в 1994 році – 24,0, в 1995 році – 23,2, в 1996 році – 16,8, в 1997 році – 27,3, в 1998 році – 11,2% [1]. Що стосується глибинних причин бюджетного дефіциту, то такими є спад виробництва й зростання витрат на виготовлення продукції, а також невиважена політика бюджетних витрат щодо доходів бюджету.

Під час фінансової кризи в Україні поширювались такі методи фінансування державних витрат, як грошова емісія й державні позики, а тому постійний дефіцит державного бюджету спричиняв збільшення державного боргу як внутрішнього, так і зовнішнього, а також відсотків за ним. 1999 року обсяг державного боргу становив понад 50 % обсяги ВВП. Зростання державної заборгованості створювало напруження на ринку позичкових капіталів, зменшувало можливості їх використання для фінансування народного господарства, уповільнювало темпи розвитку економіки.

Отже, фінансова криза 90-х років ХХ століття в Україні характеризувалась насамперед ослабленням (а часто й розривом) узгоджених зв'язків між найважливішими елементами фінансової системи держави, хронічно незбалансованістю бюджетних доходів і видатків, лавиноподібним зростанням державної заборгованості, нераціональною структурою бюджетних витрат, неоптимальним рівнем податкових вилучень для формування бюджетів усіх рівнів.

Проте сучасні реалії не покращують, а погіршують характеристики стійкості національної системи до фінансових шоків. Так, якщо у 1997-1998 роках рівень корпоративних боргів був низьким і корпоративний сектор не був настільки залежним від зовнішнього фінансування, то на сьогодні, як уже зазначалося, національна фінансова система стала більш залежною від зовнішніх потоків капіталу [1].

Однією із найсуттєвіших проблем, спричинених сучасною фінансовою кризою, стала криза ліквідності у банківському секторі. Останні кілька років банки активно розвивали кредитування населення (іпотечні, авто, споживчі кредити) за рахунок залучених з-за кордону коштів. Темпи зростання банківського кредитування в Україні були високими протягом останніх 5 років, близько 60% на рік.

До початку нинішньої фінансової кризи українські банки могли вільно залучати фінансові ресурси з-за кордону під 4-5% річних, і продавати їх в Україні за 10-11% річних. Проблема була лише в тому, що кредити залучаються на терміни 3-5 років, а видавалися – на 10-20 років [6]. Українські банки вирішували такі проблеми за рахунок рефінансування отриманих кредитів новими з такими ж, а інколи і нижчими ставками.

Проте наслідки фінансової кризи могли бути ще більш серйозними, якби більшість великих українських банків не були у власності закордонних банків. Це дало їм змогу продовжувати залучати грошові ресурси з-за кордону, а також пропонувати кращі умови в порівнянні з іншими.

Серед негативних наслідків світової фінансової кризи для економіки України також можна назвати:

- падіння вітчизняної промисловості на 8-10 %;
- падіння обсягів виробництва, що призведе до зростання неплатежів по податках, зменшиться рівень заробітних плат, зросте соціальна напруга;
- зниження заробітних плат у свою чергу призведе до зменшення відрахувань до Пенсійного фонду, фондів соціальної допомоги, яка буде необхідна у все більших і більших обсягах у зв'язку зі зростанням безробіття;
- зменшення експорту продукції призведе до напруженості у галузях, які безпосередньо й опосередковано залежать від експорту;
- погіршення динаміки надходженні ПДВ від імпорту – ключового чинника зростання податкових доходів бюджету упродовж останніх двох років.

Стосовно бюджетної політики, то її основне завдання полягає у тому, що у роки зростання економіки потрібно накопичувати ресурси, а у роки спаду

– витрачати, адже будь-яка економічна система має циклічну природу, тобто за етапом активного розвитку завжди приходить етап стагнації та спаду.

Основним показником державного накопичення (витрачання) є сальдо Зведеного бюджету, профіцит означає накопичення, дефіцит – витрачання. В Україні на початку 2000-х років бюджет намагалися робити збалансованим, і вже у 2004 року спостерігалась траєкторія активного зростання економіки на 12%. Через рік в Україні встановився дефіцит бюджету на рівні більш як 3% ВВП і упродовж усіх наступних років бюджет був дефіцитним [6].

Схвалений на 2009 рік бюджет передбачає дефіцит на рівні 2% ВВП, але вказаний розмір дефіциту бюджету може бути надалі збільшений до 3% ВВП, враховуючи необхідність реалізації низки проектів з підготовки до проведення Чемпіонату Європи з футболу-2012. Згідно з бюджетною декларацією, обсяг перерозподілу ВВП через держбюджет у 2009 р. становитиме 32%, а сума державного боргу буде збережена на рівні поточного року [4].

Сьогодні в усьому світі основною причиною зростання бюджетного дефіциту стала фінансова криза, через яку доходи бюджету суттєво впали. Витрати ж, навпаки, зростають, оскільки будь-яка розвинута держава намагається підтримати економіку за рахунок зниження податків і збільшення державних інвестицій.

В Україні на 2009 рік бюджетом передбачено на стабілізаційний фонд 23 мільярди гривень. Фінансисти вважають, що це є реальним джерелом фінансування бюджетних витрат, а обсяг дефіциту бюджету буде пов’язаний виключно з фінансуванням інвестиційних проектів. Окрім того, передбачено скорочення всіх не першочергових видатків по всіх бюджетних сферах. Зокрема, скорочено на 10% видатки на утримання органів влади і самоврядування [3].

На відміну від деяких інших країн, які борються з кризою, Україна не може застосувати фіscalальні важелі, щоб стимулювати реальний сектор своєї економіки. Адже грошей у бюджеті вистачає в основному тільки на покриття соціально захищених програм, а витрачати те, чого немає, неможливого.

Тому Україні в даній кризовій ситуації, з огляду на ризики скорочення експортоорієнтованого виробництва внаслідок падіння світового попиту та ускладнення платежів за експортними операціями, необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на розширення внутрішнього попиту на групу експортоорієнтованих товарів і, тим самим, посилити роль внутрішнього виробництва. Для цього достатньо буде започаткувати нові інфраструктурні та житлові будівельні проекти, що фінансуються з бюджету.

Стосовно аграрного сектору, то уряд повинен не допустити обвалу цін на зерно нового врожаю через закупівлі Аграрним фондом, аби сільгоспвиробники отримали достатні ресурси для проведення всього комплексу посівних робіт. Це безпосередньо й опосередковано підтримає розвиток металургійної галузі, виробництва коксу, добувної промисловості, хімічної, нафтопереробної, харчової, а також торгівлі та транспорту [5].

Зважаючи на ризики виникнення фінансової нестабільноті, доцільно переглянути бюджет на 2009 рік, збільшивши обсяги капітальних видатків, у тому числі будівельних, не посилюючи при цьому дефіциту. Також важливо передбачити створення стабілізаційного фонду, кошти якого спрямовуватимуться на забезпечення всіх гарантійних зобов'язань держави, що посилить довіру до намірів уряду проводити виважену та збалансовану бюджетну політику.

В умовах фінансової кризи стратегічним напрямом діяльності уряду є стимулювання збільшення інвестицій у реальний сектор національної економіки. Для цього, крім активізації реалізації проектів Євро-2012, необхідно розблокувати приватизаційні процеси. Також необхідно ухвалити низку законопроектів, розроблених урядом і спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості України. А ще доцільно розробити короткострокові регіональні програми інноваційно-інвестиційної діяльності, встановивши найважливіші для території напрями інвестування; розробити систему місцевих пільг для інвесторів, які будуть здійснювати пріоритетні проекти.

Ефективним методом подолання наслідків економічної кризи в Україні також можна вважати цілеспрямовану підтримку державою національного виробника. Саме такі заходи уже вжили уряди країн Європи, США та Японії, чим сприяли підвищенню обсягів продажу товарів національного виробництва. Для цього уряду необхідно закуповувати лише товари та послуги, вироблені в Україні, окрім випадків, коли українська економіка не продукує аналогічних продуктів, або ж такий захід призведе до утворення штучних монополій.

Через спад ВВП спостерігається зростання податкового навантаження на українську економіку, але це, на нашу думку, може привести до негативних наслідків. Адже великий бізнес, так звані бюджетоутворюючі підприємства - металообробної, хімічної галузей зупинені, фактично вони перебувають у стані рецесії. Тому очікувати податкових надходжень у 2009 році можемо лише від малого та середнього бізнесу. Отже в країні потрібно якнайбільше полегшити умови реєстрації підприємств, підприємців, зменшити податковий тиск, спростити адміністрування існуючих податків. Українська влада має забезпечити максимальне сприяння інвесторам будь-якого рівня, особливо малого і середнього бізнесу. Як вважають провідні економісти, великий бізнес зараз утримується від входження в проекти, очікуючи ще глибшого падіння. Почнуть входити тоді, коли відчувають, що падіння найглибше, і ціни знизилися. Але вони почнуть входити тільки в ті країни, регіони, де будуть бачити підтримку, прозорість, ясність і зрозумілість дій влади, місцевого бізнесу. Має діяти система підтримки і гарантування для інвесторів у сьогоднішніх умовах.

Потрібно також розробити шляхи виходу з банківської кризи, в яких будуть визначені коригувальні заходи для різних видів банків (закриття, злиття, реструктуризація), залежно від їх розміру, а так само від характеру проблем - ліквідність, платоспроможність, погане управління, здатність залучати капітал тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, потрібно зазначити, що в даний кризовий час бюджетна політика держави

повинна спрямовуватися на нарощування інвестиційних видатків, адже ці витрати дадуть змогу посилити внутрішній попит. До речі, саме таким чином, в різні часи, виходили з кризової ситуації найбільші економіки світу – і демократичні США, і тоталітарна Німеччина. Також потрібно зменшити податковий тиск на малий та середній бізнес, забезпечити максимальне сприяння діяльності інвесторів будь-якого рівня на території України, цілеспрямовано підтримувати національного виробника.

Література

1. *Василік Остап Дмитрович.* Теорія фінансів: Підручник для студ. екон. спец. вищ. закладів освіти / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – 4-те вид., доп. – К.: НІОС, 2003. – 411с.
2. Нинішня фінансова криза – початок кінця. Далі — новий початок? / Гальчинський А. // Дзеркало тижня – 2008. -№ 39 (718). – 18-24 жовтня.. Режим доступу до газети: <http://www.dt.ua/2000/2020/64383/>

3. Світова фінансова криза – тест для України / Данилишин Б. // Дзеркало тижня – 2008. – № 38 (717). – 11-17 жовтня. – Режим доступу до газети: <http://www.dt.ua/1000/1550/64350/>

4. Глобальна фінансова криза: світ стає іншим / Кушнірук Б.// Інформаційне агентство УНІАН. – 09.10.2008. – Режим доступу до інформаційного агентства: <http://www.unian.net/ukr/news/news-277685.html>

5. Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи/ Міщенко В.І., Лисенко Р.С./ Фінанси України. – 2009. – №1. – С.50-57.

6. До дискусії про бюджетну політику/ Устенко О. // Дзеркало тижня – 2009. -№ 6 (734). – 21. – 27 лютого. – Режим доступу до газети: <http://www.dt.ua/2000/2040/65445/>

РППУ